

ACADEMIA
ROMÂNĂ
INSTITUTUL
DE ISTORIE
NICOLAE IORGA

DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA

B. TARE ROMÂNESCĂ
VOLUME XL

 EDITURA
ACADEMIEI
ROMÂNE

**ROMANIAE
DOCUMENTA HISTORICA
B
ȚARA
ROMÂNEASCĂ**

Vol. XLI

ACADEMIA ROMÂNĂ
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI ARHEOLOGIE

DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA

COMITETUL DE COORDONARE:

Prof. IOAN BOLOVAN, Prof. IOAN CAPROȘU,
Prof. IONEL CÂNDEA, Dr. OVIDIU CRISTEA,
Acad. IOAN-AUREL POP, Acad. VICTOR SPINEI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2021

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

B. ȚARA ROMÂNEASCĂ VOLUMELE XI

(1656)

VOLUM ÎNTOCMIT DE:

† VIOLETA BARBU, GHEORGHE LAZĂR
(coordonatori)

OANA RIZESCU, ELENA BEDREAG,
OVIDIU-VICTOR OLAR

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2021

Copyright © Editura Academiei Române, 2021.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, București, România
Tel.: 4021-3188106; 4021-3188146;
Fax: 4021-3182444
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți: CS I dr. Ștefan ANDREESCU
prof. univ. dr. Petronel ZAHARIUC

Redactor: Ana BOROȘ
Tehnoredactor: Daniela FLORESCU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 02.08.2021 Format: 16/70×100
Coli de tipar: 52,75

C.Z. pentru biblioteci mari: $\begin{cases} 9(498) (001 - 12) \\ 9(498.1) \end{cases}$

C.Z. pentru biblioteci mici: 9

În memoria Violetei Barbu

STUDIU INTRODUCŢIV

1. INVENTARUL DOCUMENTELOR ŞI LOCUL DE PĂSTRARE

Volumul XLI din seria B a colecţiei *Documenta Romaniae Historica* conţine un număr de 488 de documente, rezumate şi menţiuni ale documentelor interne emise în Ţara Românească pe parcursul anului 1656. În urma evaluărilor specifice activităţii de editare – analiza diplomatică şi paleografică a documentelor – au fost reţinute pentru publicare un număr de 441 documente publicate integral (un document, cu data 6 februarie 1656, identificat de noi într-o colecţie particulară a fost numerotat cu *bis*), 29 de rezumate, 3 regeste şi 15 menţiuni (numerotate de la 473–487) ale unor documente care, din diverse motive, nu au mai ajuns până la noi.

După limba în care acestea au fost redactate, marea majoritate a pieselor documentare incluse în volum – 461 – sunt în limba română, ceea ce reprezintă aproape 95% din numărul total. Urmează mai apoi, la mare distanţă cele redactate în limba slavonă – în număr de 16 – şi în limba greacă (în număr de 11, toate ajunse la noi sub formă de rezumat).

În ceea ce priveşte forma în care documentele s-au păstrat, şi în acest caz ponderea cea mai mare este deţinută de documentele originale, în număr de 353 (338 documente româneşti şi 15 documente slavone), la care se adaugă un număr de 76 de copii, 5 traduceri, 3 regeste, 29 de rezumate, 15 menţiuni, etc. Amintim de asemenea, faptul că un număr de 4 documente (doc. nr. 124, 141, 255, 295) s-au păstrat în dublet, lucru menţionat în descrierea arheografică pentru fiecare caz în parte.

Referitor la locul actual de păstrare a documentelor, precizăm că marea lor majoritate se păstrează la Arhivele Naţionale Istorice Centrale (308) şi Biblioteca Academiei Române (126), restul de 54 fiind depistate în fondurile arhivistice ale altor instituţii: 9 documente la *Biblioteca Naţională* (Colecţiile Speciale, fondul Arhiva Istorică), 9 la *Muzeul Municipiului Bucureşti*, câte 2 documente la *Serviciul Arhivelor Naţionale ale Municipiului Bucureşti* (doc. nr. 65 şi 195), *Muzeul Olteniei* din Craiova (doc. nr. 241, 277), *SJAN Dolj* (doc. nr. 273, 310) şi *Biblioteca V. A. Urechia* din Galaţi (doc. nr. 10 şi 346), câte 1 document la *SJAN Argeş* (doc. nr. 110), *SJAN Cluj* (doc. nr. 205), *SJAN Covasna* (doc. nr. 159), *SJAN Dâmboviţa* (doc. nr. 20), *SJAN Gorj* (doc. nr. 319), *SJAN Prahova* (doc. nr. 19), *SJAN Vâlcea* (doc. nr. 474), precum şi la *Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova*

(doc. nr. 82). Un gând de grațitudine și recunoștință adresăm și pe această cale tuturor colegilor și prietenilor din aceste instituții care ne-au facilitat și totodată permis accesul la aceste documente.

Acestora li se adaugă transcrierile a 3 documente conservate în arhiva colecției DRH, ale căror originale nu le-am mai putut identifica în fondurile instituțiilor deținatoare (doc. nr. 36, 58 și 373), 1 document aflat astăzi într-o colecție privată (doc. nr. 48 bis), a cărui fotografie după original ne-a fost pusă la dispoziție cu amabilitate de către deținătorul lui, precum și alte 11 documente, ale căror originale nu s-au mai păstrat, reproduse după publicații. În fine, amintim și faptul că în volum se regăsesc și 5 documente muntești, păstrate astăzi în arhiva așezămintelor monastice athonite, *Simonopetra* (doc. nr. 89 și 275) și *Dohiariu* (doc. nr. 135, 192 și 443), prelucrate după fotografiile digitale ale acestora.

Potrivit normelor de editare a colecției DRH, editorii prezentului volum au identificat trei documente care prezentau mai multe elemente suspecte, cum ar fi grafia sau inconsecvențele de ordin cronologic în ceea ce privește martorii menționați, etc. Într-un final, în urma analizei paleografice și de ordin diplomatic, am considerat că hrisovul domnesc din 4 mai 1656, deși considerat ca fiind *parțial falsificat*¹, îndeplinește condițiile pentru a fi inclus în *corpus*-ul volumului, în opinia noastră cel mai probabil modificările și numeroasele locuri goale din cuprinsul acestuia datorându-se încercării beneficiarului, Radu logofătul din Țigănești, de a reconstitui din memorie conținutul zapiselor ce i-au fost distruse în urma revoltei seimenilor. În schimb, în cazul celorlalte două documente, am considerat că nu prezintă suficiente elemente de autenticitate, ele fiind astfel incluse în secțiunea destinată *documentelor false și îndoielnice* și totodată indexate separat.

2. DATAREA DOCUMENTELOR

Cele mai multe dintre documentele incluse în volum prezintă toate elementele cronologice de datare – văleatul, luna și ziua –, ceea ce a facilitat, fără îndoială, activitatea editorilor de constituire a *corpus*-ului volumului. Nu au lipsit însă situațiile în care anumite documente nu dispuneau, fie în totalitate, fie parțial, de aceste elemente cronologice, ceea ce a făcut ca în acest demers editorii să ia în calcul și să coroboreze multe alte detalii amintite în cuprinsul respectivelor înscrisuri, cum ar fi: identificarea martorilor, a toponimelor sau reconstituirea istoricului tranzacțiilor (acolo unde a fost cazul!), cu precizarea că fiecare asemenea datare este motivată. Astfel, în acele situații în care în documente nu era menționat nici un detaliu de ordin cronologic (doc. cu nr. 9, 29, 94, 160, 168, 380, 437, 452–454), inserarea lor în *corpus* s-a făcut prin raportarea la alte acte cu dată completă, fiind date ca *post* sau *ante*. Regăsim, de asemenea, și cazuri în care documentelor le

¹ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. VIII (1654–1656), întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Dragoș Șesan, Mirela Comănescu, București, 2006, nr. 910, p. 409–410.

lipseau doar parțial elementele de datare, cum ar fi *anul* (doc. nr. 41, 50, 54, 289, 423), *luna* (doc. nr. 163, 335) sau *ziua* (doc. nr. 291). Nu lipsesc nici acele situații în care, în lipsa unor elemente sigure, pentru datarea documentelor s-a avut în vedere un interval de timp ceva mai mare, așa cum este cazul doc. cu nr. 103 (datat în intervalul *20 martie – 6 aprilie 1656*), nr. 414 (datat <1656–1657> octombrie 18), sau al celor numerotate între 341–357, care – dat fiind faptul că au exprimat văleatul și ținând cont și de sistemul cronologic bizantin – au fost plasate în intervalul de timp *1656 septembrie 1–1657 august 31*.

De amintit și faptul că în câteva cazuri, în afara elementelor cronologice obișnuite, scribul a precizat că respectivul înscris a fost redactat „*în zilele domnului creștin Constantin vodă*” (doc. nr. 13, 56, 97, 233) sau a adăugat și numele sfântului protector al zilei în care actul a fost elaborat; această ultimă situație o regăsim însă doar în cazul unui singur document, cel cu nr. 280, datat 29 iunie 1656, în care este menționat și numele *Sf. Petru*.

3. LOCUL DE EMITERE

Având ca element de raportare locul de emiteră a documentelor se poate afirma că, spre deosebire de anii precedenți, în 1656 este mai mult decât evidentă preferința lui Constantin Șerban de a administra treburile țării din scaunul de la Târgoviște, unde a rezidat cea mai mare parte a anului. Singura perioadă a anului în care s-a deplasat la București, de unde a emis trei hrisoave (doc. nr. 288, 293 și 294), este plasată în prima parte a lunii iulie, ca mai apoi să se îndrepte spre Târgșor – la 25 iulie deja cancelaria domnească emite aici două documente (doc. nr. 313, 314) –, unde însă a fost prezent doar pentru o foarte scurtă perioadă de timp, căci la 27 iulie domnul se afla deja la Târgoviște, după cum o dovedește doc. cu nr. 316, al cărui beneficiar a fost marele logofăt Stroe Leurdeanu. După această dată, cu excepția unei scurte „preumblări” la conacul de la Comișani, din apropierea Târgoviștei – după cum o atestă doc. cu nr. 287 emis aici – Constantin Șerban a rămas pentru tot restul anului 1656 în vechiul scaun domnesc. Cel mai probabil, această decizie a domnului poate fi explicată nu numai de teama unei noi revolte din partea slujitorilor, scaunul de la Târgoviște oferindu-i astfel posibilitatea unui eventual refugiu în Transilvania, dacă avem în vedere proiectele politice ale lui Gheorghe Rakoczi al II-lea, care într-un final au dus la mazilirea domnului muntean.

În fine, amintim și faptul că pe parcursul anului 1656, în cazul anumitor documente în care sunt înregistrate diverse tranzacții între particulari, a fost menționat și locul unde acestea au fost perfectate. Astfel, în afara celor realizate la Târgoviște sau București (doc. nr. 226 a fost emis la București, *în casa Stoicăi logofăt*), în documente mai sunt amintite și următoarele localități: *Câmpulung* (doc. nr. 21), *Mălureni* (doc. nr. 185) și *Rușii de Vede* (doc. nr. 267, *în casa pârcălabilor*).

4. NOMENCLATURA DOCUMENTELOR

Din această perspectivă, se poate afirma fără rezerve că termenii folosiți în cazul documentelor incluse în acest volum sunt cei îndeobște cunoscuți și vehiculați în literatura de specialitate, fără a se putea constata vreo inovație în acest sens. Cele mai numeroase, așa cum era de așteptat, sunt *cărțile*, care, în funcție de implicațiile lor de ordin administrativ sau juridic, înregistrează cele mai multe forme. Astfel, avem cărți *bătrâne* (doc. nr. 67, 358, 386, 393), *de hotărnicie* (doc. nr. 88, 185, 241), *de iertare* (doc. nr. 43), *de închinare* (doc. nr. 88), *de înfrățire* (doc. nr. 249, 318), *de judecată* (doc. nr. 28, 109, 259, 323, 393, 415), *de jurământ* (doc. nr. 317), *de milă (întărite cu mare blestem; doc. nr. 293, 410), mincinoase și sparte în divan* (doc. nr. 6, 28, 86, 126, 293), *vechi, rupte, înegrite și șterse* (doc. nr. 249), *de afurisenie* (a mitropolitului; doc. nr. 6, 455), *patriarhale* (doc. nr. 279, 316). De departe însă, cele mai numeroase sunt *cărțile domnești* (întâlnite și sub numele de *răvașe, scrisori*) – multe dintre ele emise în urma plângerilor (*jalbelor*) adresate domnului – ceea ce confirmă și de această dată implicarea masivă a instituției domniei, ca ultimă instanță de apel, în rezolvarea disputelor de natură administrativă și juridică (doc. nr. 14, 16, 25, 33, 43, 53, 57, 65, 67, 103, 133, 109, 128, 133, 135, 145, 152, 153, 193, 198, 203, 213, 217, 218, 223, 239, 249, 253, 257, 258, 272, 275, 293, 299, 301, 307, 313, 319, 338, 429, 464), etc.

Aceeași situație este valabilă și în cazul *zapiselor*, înscris ce acoperă o paletă largă de realități juridice și contractuale; astfel, avem *zapise de cumpărătură, de înfrățire, de danie, de schimb, de miluire, de logodnă, de iertare și răscumpărare*, etc. La rândul lor, acestea pot fi *furate, distruse, mincinoase sau pierdute*, confirmând și în acest caz varietatea situațiilor și contextelor în care acest termen este folosit în cazuistica epocii.

5. EMITENȚII DOCUMENTELOR

Din cele 488 de documente, rezumate și mențione, în cea mai mare parte a acestora, ele sunt emise de către cancelaria domnească în numele domnului (132), ceea ce reprezintă aproximativ 27% din totalul actelor. Comparativ cu situația din anul precedent, când domniei îi sunt atribuite un număr de 102 documente, în termeni absoluți se poate constata o ușoară creștere a acestor înscrisuri, situație care se schimbă însă dacă avem în vedere ponderea lor prin raportare la numărul total al documentelor (32% în 1655). Dincolo însă de aceste cifre, care fără îndoială au o anumită relevanță, ceea ce trebuie însă subliniat este însă faptul că domnul/ domnia, împreună cu divanul, reprezintă cea mai importantă instituție în structura de putere a țării, iar competențele sale acoperă o problematică variată și multiplă, asupra căreia nu credem că este cazul să insistăm.

Alături de domn – dincolo de actele în care sunt consemnate diverse tranzacții între persoane/instituții particulare –, printre emitenți regăsim atât mari boieri

(în calitatea lor de membri ai divanului), egumeni ai mănăstirilor (doc. 21, 26, 46, etc.), cât și negustori, orășeni, rumâni, țigani etc. Astfel, un prim exemplu este cel al marelui ban Chirca Rudeanu, care a fost inițiatorul a 4 documente prin care *confirmă* dreptul de stăpânire asupra anumitor părți de moșie (doc. nr. 100 – în favoarea lui Tudosie din Băldăului; doc. nr. 146 – în favoarea mănăstirii Jitianu, căreia îi confirmă stăpânirea asupra satului Știubeiul), *poruncește* plata anumitor sume de bani datorate (doc. nr. 167) sau *amenință* cu spânzurătoarea pe un anume Eftimie, care o agresase fizic pe stareța mănăstirii Slătioare și îi „scosese” plugul de pe moșie (doc. nr. 197). Tot lui, la 15 aprilie 1656, domnul îi poruncește să cerceteze jalba unui anume Șandru de Șofrângeni în legătură cu niște vii la Măghirești, jud. Gorj (doc. nr. 128). În aceeași serie, putem aminti și cazul lui Stroe clucerul care, în calitate de ispravnic al scaunului Craiovei – asta explicând și faptul că sigiliul său este aplicat în ceară verde –, este implicat în *cercetarea anumitor conflicte* (doc. nr. 9: disputa dintre Pârul din Vlădășești cu vara sa, Voica, pentru o moșie la Ciovârnașani) sau *confirmă dreptul de stăpânire* asupra unor sate sau părți de moșie (doc. nr. 358, 402 și 405). Un caz mai mult decât interesant, atât din perspectiva competențelor acestui dregător domnesc, dar și al ineditului conținutului său – chiar dacă a ajuns fragmentar până la noi, urmare a stării sale de conservare destul de precară – este și doc. nr. 307, prin care Stroe clucerul *stabilea competențele și atribuțiile* vătafului de plai (doc. nr. 307).

Înalții ierarhi din Țara Românească sunt la rândul lor implicați în buna administrare a țării. Din informațiile oferite de documentele anului 1656, rezultă că din această perspectivă mult mai „activ” a fost episcopul Serafim al Buzăului, înaintea căruia sătenii din Mărăcineni mărturisesc în legătură cu fuga de bir a unor consăteni de-ai lor (doc. nr. 30), Oprea vătaf de țigani ia în cheazășie o țigancă a Episcopiei (doc. nr. 143) sau 6 boieri jurători, luați pe răvașul său, adevărații în disputa dintre 2 slujitori ai bisericii privind dreptul de stăpânire asupra unor părți de moșie (doc. nr. 40). La rândul său, mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei emite la 21 septembrie 1656 o carte de blestem pentru cei 24 de boieri jurători desemnați să cerceteze dacă Negoită Mihălcescu-Cândescu este îndreptățit să stăpânească moșie la Balta Albă (doc. nr. 384).

În aceeași categorie se înscriu și cele și cele două acte – unul păstrat în copie, iar celălalt doar în rezumat (doc. nr. 352) – care îl au ca emitent pe patriarhul Macarie al Antiohiei. De departe însă, cel mai important este cel din 23 mai 1656 (doc. nr. 203), prin care înaltul ierarh răsăritean, având și asentimentul mitropolitului Ștefan al Țării Românești, întărea mănăstirii Vieroși dreptul de stăpânire asupra satului Râjlețul (jud. Argeș), închinat acesteia de către Stroe Leurdeanu. Gestul amintitului dregător se dorea a fi nu numai un act de danie pentru a lui pomenire, ci și o modalitate de a-și arăta recunoștința față de obștea monahală de la Vieroși, care a fost de acord ca în schimbul unor părți din satele Năpârteni și Brătieni, Stroe Leurdeanu să preia în stăpânirea sa jumătate din satul Bezdead, putând astfel să-și salveze viața în timpul domniei lui Matei Basarab, când a căzut „într-o pradă grea și năpaste mare”; fără îndoială, actul patriarhal face trimitere la faimosul proces din

ianuarie 1652 prin care Stroe Leurdeanu, în calitatea lui de mare vistier, a fost acuzat, împreună cu Radu Fărcășanu și cămărașul Tudor, de furt din vistieria țării².

În fine, în volum sunt incluse și câteva documente elaborate ca urmare a „inițiativei” unor întregi comunități sătești; cu titlu de exemplu, amintim aici doc. cu nr. 77 (prin care locuitorii satului Lazul adevăresc lui Pană cămăraș că acesta le-a împrumutat o sumă de bani destul de mare pentru acea perioadă – 600 ughi – pentru a se răscumpăra din rumânie), nr. 101 (satul Vernești adevărește lui Calciu negustor că au luat în chezășie pe Tatu postelnic, care murind nu și-a putut plăti datoria) și nr. 163 (satul Măstânești referitor la o înțelegere cu egumenul mănăstirii Măstânești privind delimitarea moșiei ce urma să fie stăpânită de către fiecare parte), etc.

6. SCRIBII DOCUMENTELOR

Fără îndoială, chiar dacă în această perioadă putem vorbi de o anumită „democratizare” a scrisului – fapt confirmat de creșterea numărului celor cunoscători în ale scrisului – logofeții cancelariei domnești reprezintă în continuare grupul cel mai vizibil și activ, dovadă clară a profesionalismului lor. Din rândul acestora, figura care se evidențiază cel mai mult este aceea a logofătului *Dumitru Boldiciu* – descendent dintr-o familie cu intensă activitate cărturărească³ – căruia i se datorează cea mai mare parte a documentelor (atât în slavonă, cât și în română) emise de către cancelaria domnească în cursul anului 1656. Paralel cu această intensă activitate în cancelarie, fără îndoială ca o dovadă a renumelui de care se bucura, el se implică și în redactarea anumitor acte „private”, dintre care amintim aici doc. cu nr. 185, 317, 320. O activitate intensă în cancelaria domnească au mai desfășurat și *Necula Boldiciu* (implicat și el în elaborarea unor înscrisuri „private”; cel mai probabil era fiul lui Lepădat, fratele lui Dumitru Boldiciu, unul dintre cei mai longevivi logofeți de cancelarie), *Mihalcea* (la rândul său, fiul lui Paraschiva din Drăghinești, fost mare logofăt), *Stoica Șerbanovici <Ludescu>* (viitorul logofăt de casă al Cantacuzinilor), *Tudor Olănescu, Cânda, Gheorghe grămăticul*, etc.

Un număr destul de mare de acte incluse în prezentul volum au fost redactate de indivizi care nu aveau însă statutul de logofeți, ceea ce dovedește că ei dispuneau totuși de suficiente cunoștințe în ceea ce privește practica scrisului. Astfel, din această categorie a scribilor de documente, amintim aici pe *Radu spătar din Bilciresți*

² Violeta Barbu, „Furtișagul” din vistieria țării: de la justiția sumară la proces (Țara Românească, secolul al XVII-lea), (I), în **RI**, XV, 2004, nr. 3–4, p. 83–100; (II), **RI**, XVI, 2005, nr. 1–2, p. 143–152; Oana Rizescu, „Cessio bonorum” și intervenția statului în reglementarea datoriilor private. Curama și „lepădarea datoriilor” în divan în Țara Românească a secolului al XVII-lea, în **RI**, XV, 2004, nr. 3–4, p. 101–138.

³ Gheorghe Lazăr, *Logofeții cancelariei domnești din Țara Românească (sec. al XVII-lea). Considerații preliminare pentru o cercetare prosopografică / Les logothètes de la chancellerie princière de la Valachie (XVIIe siècle). Considérations préliminaires pour une recherche prosopographique*, în „Istros”, XX, 2014, p. 592.

(doc. nr. 80), *popa Oancea din Cornu* (doc. nr. 96), *Sava hagiul* (doc. nr. 156, 163), *Dumitru vornicul din Fundeni* (doc. nr. 188), *Vlad spătarul din Oteteliș* (doc. nr. 277) și *Gavrilă⁴ paharnic din Desa* (doc. nr. 272), etc.

Din perspectivă iconografică, amintim faptul că cea mai mare parte a documentelor din acest volum nu dispun de elemente spectaculoase care ar putea fi incluse în ceea ce în literatura de specialitate se numește „retorică vizuală”⁵. Astfel, cea mai des întâlnită modalitate de a împodobi documentele, în special a celor din cancelaria domnească, este aceea a realizării și decorării, în chinovar, a invocației simbolice („crucea Doamne ajută”), a inițialelor și a monogramei domnești, ceea ce constituie, fără îndoială, o evidentă „lipsă” și ale cărei motivații vor putea fi deslușite numai în urma unei atente analize a activității acestei instituții în această perioadă destul de încordată. Singura situație diferită o întâlnim în cazul faimosului hrisev al Buzeștilor (doc. nr. 249) în al cărui frontispiciu, în medalion, este redat simbolul heraldic al țării, acvila cruciată, cu cerneală aurită.

7. ELEMENTELE MATERIALE ALE DOCUMENTELOR

a. Materia subiacentă

Și în cazul documentelor incluse în acest volum, hârtia reprezintă suportul cel mai utilizat folosit pentru redactarea lor, pergamentul fiind folosit doar într-un număr destul de mic de situații (doar 28 !) și doar pentru acele înscrisuri emise de către cancelaria domnească. Referitor la acest ultim aspect, merită amintit faptul că de această dată pergamentul este folosit în părți aproximativ egale, atât pentru redactarea documentelor slavone (13 asemenea documente) cât și a celor în limba română (15 documente). Totodată, printre beneficiarii unor asemenea hriseave se regăsesc atât unele dintre așezămintele monahale importante ale țării (m-rea Cozia: doc. nr. 134; m-rea Dintrunlemn: doc. nr. 230; m-rea Arhimandritul/Târnov: doc. nr. 327; m-rea Glavaciog: doc. nr. 429), reprezentanți ai unor familii de mari boieri (Evstratie vistier: doc. nr. 57, 287; frații Cândescu-Mihălcescu: doc. nr. 265, 293, 294; Stroe Leurdeanu mare logofăt: doc. nr. 279, 316; Diicul Buicescu mare clucer: doc. nr. 319; Vlad Rudeanu: doc. nr. 467), simpli slujbași ai domnului (Negoiță roșu: doc. nr. 2; Lunea roșu: doc. nr. 68, 455; Ion stolnicul din Corbușori: doc. nr. 460; Radu logofăt Țigănescu: doc. nr. 171), dar și o întreagă comunitate sătească (sătenii din Cerneți: doc. nr. 223). O mențiune specială merită a fi făcută în ceea ce privește marele hrisev al Buzeștilor (doc. nr. 249), impresionant nu numai prin

⁴ Despre familia acestuia, vezi idem, *Contribuții documentare privind genealogia familiei Târnoveanu (sec. XVII–XVIII)*, în **SMIM**, XXXVII, 2019, p. 257–277.

⁵ Asupra acestui aspect, a se vedea studiul recent al lui Ovidiu Olar, *Despre îndatoriri și virtuți. Elemente de retorică vizuală în documente valaha de epocă fanariotă. Milostenia*, în Emanuela Timotin (coord.), *Elemente de ceremonial în literatura din spațiul românesc (secolele al XIV-lea – al XVIII-lea)*, București, 2019, p. 181–200.

informațiile din conținutul său, cât și prin dimensiuni, care a fost realizat din 6 bucăți de pergament, cusute între ele.

În ceea ce privește starea de conservare a documentelor elaborate în anul 1656 și ajunse până la noi, se poate spune că, în general, aceasta este una bună, deși cele mai multe dintre ele prezintă urme ale degradării lor fizice; de cele mai multe ori, documentele sunt rupte în zona/zonile de îndoitură, situație explicabilă prin modalitatea de „arhivare” de către deținătorii lor de-a lungul timpului. Nu lipsesc însă nici cazurile în care unele dintre documente prezintă urme de degradare mult mai accentuate, lipsindu-le fragmente din suport (doc. nr. 153, 164, 307, 362, 363, 392, 416, 417), motiv pentru care unele dintre ele au fost lipite („consolidate”) pe alte bucăți de hârtie (doc. nr. 41, 137, 285, 296, 305, 416), prezintă pete de dimensiuni mai mari sau mai mici (doc. nr. 137, 264, 426), zone ilizibile și șterse, urmare și a condițiilor improprii de conservare, care într-un final au dus și la decolorarea cernelurilor folosite (doc. nr. 121, 264).

b. Cerneala

Referitor la cerneluri, se poate afirma ca o caracteristică generală că pentru redactarea majorității documentelor incluse în volum, scribii acestora au folosit cerneală de culoare brună (cu mici variații în ceea ce privește nuanța), iar în cazul celor domnești, atât pentru pentru semnătura de aparat a domnului, cât și pentru redarea inițialelor, a invocației simbolice, etc. a fost folosit chinovarul.

8. SIGILIILE

Alături de semnături, fie ele autografe sau neautografe, aplicarea sigiliilor constituia modalitatea cea mai des întâlnită pentru a oferi autenticitate documentelor incluse și în acest volum. Incontestabil, aplicarea sigiliului – sub diversele lui forme: timbrate, imprimate în chinovar, atârdate, etc. –, constituie o „normă” pe care o găsim în mod recurent în cazul actelor emise de către cancelaria domnească. Astfel, în cazul acestor documente, modalitatea cea mai obișnuită de a „legaliza” respectivele înscrisuri a fost aceea de a aplica sigiliul mijlociu timbrat (uneori cusut cu fir de mătase de diferite culori; vezi doc. nr. 86, 324), fie în ceară roșie (doc. 42, 69, 275; în cazul doc. nr. 15, 70, 219, 324 și 393 ceara este aplicată între file), fie imprimat în chinovar (doc. nr. 23, 127, 138, 313). Chinovarul este folosit pentru a imprima și sigiliul inelar al domnului, în special în cazul unor porunci sau scrisori adresate slujitorilor sau anumitor fețe bisericești (doc. nr. 7, 8, 16, 65, 129, 145, 198, 239, 246, 250, 256, 260, 270, 330, 338, 361, 404). În două situații, hrisoavele domnului au fost autentificate prin utilizarea unor sigilii atârdate: primul este hrisovul domnesc din 13 aprilie 1656 (doc. nr. 126), scris pe pergament, în favoarea mănăstirii Tismana, care este prevăzut cu un sigiliu mijlociu (diametrul de 5 cm) în ceară roșie, în căuș de ceară, atârdat cu un șnur din fire de mătase multicolore

(roșu, alb și albastru). Cel de-al doilea exemplu, îl reprezintă hrisovul Buzeștilor (doc. nr. 249), cu precizarea că sigiliul acestuia nu a mai ajuns până la noi.

Cu sigilii inelare aplicate în ceară sunt autentificate și documentele emise de către anumiți dregători domnești: cel al lui Preda vornicul (doc. nr. 187), al lui Chirca Rudeanu mare ban al Craiovei (doc. nr. 197), aplicat în ceară verde; tot ceară verde (și neagră) utilizează și Stroe clucerul, dată fiind calitatea lui de ispravnic al scaunului Craiovei, pentru sigilarea celor câteva documente emise de el și conservate până astăzi (doc. nr. 307, 358, 405)⁶. În aceeași serie, a sigiliilor inelare, aplicate însă în fum sau tuș, amintim doc. nr. 137 (sigiliul lui Constantin Gălățeanu mare portar), nr. 144 (sigiliul lui Papa paharnic, fiul lui Buzinca clucer), nr. 253 (sigiliul lui Radu logofăt Dudescu), nr. 401 (sigiliul lui Iordache spătar), nr. 274 (pe care este imprimat și sigiliul iconografic al mănăstirii Govora) sau al celui cu nr. 189 (sigiliul timbrat al orașului Câmpulung).

În general, actele de hotărnicie sau de adeverire în care au fost implicați un număr mare de boieri jurători/adeveritori (6, 12 sau 24) sunt la rândul lor autentificate cu un număr mare de amprente sigilare, aplicate de cele mai multe ori în tuș sau fum. Amintim, cu titlu de exemplu, doc. cu nr. 284 (24 sigilii inelare), nr. 185 (16 sigilii inelare), nr. 254 și 274 (12 sigilii inelare), nr. 423 (11 sigilii inelare), nr. 377 (7 sigilii inelare), nr. 378 (6 sigilii inelare), nr. 336 (5 sigilii inelare), nr. 332 (4 sigilii inelare), etc.

9. FORMULARUL DOCUMENTELOR

În ceea ce privește documentele cuprinse în prezentul volum, se poate afirma fără nici o rezervă că ele se conformează, în funcție de tipologie, formularului diplomatic specific epocii. Astfel, în majoritatea absolută a documentelor, *invocația simbolică* – crucea *Doamne ajută* – este prezentă, adeseori fiind împodobită (în special în cazul celor emise în cancelaria domnească) cu motive florale și/sau cu volute florale. În schimb, invocarea Sfintei Treimi (*invocația verbală*) o întâlnim doar în cazul a două documente: actul din *10 februarie 1656*, prin care nepoții lui Stan Belicescul vindeau lui Ghioca țarigrădeanul partea lor de moșie din Dobroței (doc. nr. 52) și cel din *20 mai 1656*, prin care județul orașului Câmpulung, împreună cu cei 12 pângari, în urma unei porunci domnești și după ce au fost consultați/întrebați și bătrânii orașului, întăreau mănăstirii catolice de acolo dreptul de stăpânire asupra unui loc „care se chiamă Cloșter”. În decizia loc, amintiții dregători domnești invocau atât vechimea respectivului așezământ – ctitoria doamnei Marghita, soția lui Negru Vodă –, dar și renumele de care acesta se bucura, urmare a numeroaselor minuni și vindecări miraculoase săvârșite între zidurile lui („Și într-acea besirică,

⁶ O situație identică întâlnim și în cazul lui Sima fost al doilea vistier, în calitatea lui de ispravnic al scaunului Bucureștilor, în documentul cu data de 6 octombrie 1643 (DRH, B, XXIX (1643–1644), vol. întocmit de Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr (coordonatori), Florina Manuela Constantin, Oana Mădălina Popescu, Constanța Vintilă-Ghițulescu, București, 2017, nr. 270, p. 306–308.

cându au fostu, multe ciude se-au făcut și minuni și mulți bolnavi se-au tămăduitu și den toate laturile au venit oameni bolnavi și se-au vendecat”); câteva zile mai târziu, mai exact la 28 mai 1656, era rândul cancelariei domnești să emită un document prin care decizia de mai sus a autorităților câmpulungene era confirmată, în cuprinsul său regăsindu-se aceleași motivații (doc. nr. 218).

O situație inedită, dacă comparăm cu documentele anilor 1654 și 1655, întâlnim în ceea ce privește *intitulația* din actele domnești – atât cele în limba slavonă, cât și în limba română –, căci de această dată a fost folosită doar varianta în formula ei simplă, fiind menționat doar statutul de voievod și domn al lui Constantin Șerban și rareori numele Țării Românești; aceeași situație o regăsim și în ceea ce privește invocarea *filiației* domnului, ea fiind consemnată doar într-un număr extrem de mic de documente (doc. nr. 33, 153, 230, 234, 235, 264).

În actele încheiate între particulari, *intitulația* cuprinde cel mai adesea următoarele elemente: adverbul *adică/adeacă*, pronumele personal *eu*, numele emitentului, localitatea de domiciliu și anumite informații de natură familială (de obicei numele tatălui). În cazul actelor emise în numele înalților ierarhi, în *intitulație* se amintește numele și rangul ecleziastic; așa este cazul actului cu nr. 203 emis de către patriarhul Macarie al Antiohiei („Макаріе, милостію Божію патриарх свѣтого, божѣствіа града великиа Антиохіа и всѣгоу Вѣстока / Macarie, din mila lui Dumnezeu, patriarh al sfintei, dumnezeieștii marii cetăți Antiohia și al întregului Răsărit”) sau cel cu nr. 384, emis de către mitropolitul Ștefan al Țării Românești („Стефан, Божіею милостію архієпископ и митрополит всѣа Земла Ѣгровлахіискаа / Ștefan, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată Țara Ungrovlahiei”).

Salutația, element caracteristic numai stilului epistolar, o întâlnim în foarte puține documente, dintre care, pentru exemplificare, amintim: „Prea milostive do<a>mne și luminate, să fie mă[ria] ta sănătos și întru totu cinstitu scaunul măriei tale, domn[ia] carele ți-au dăruit milostivul Dumnezeu măriei tale și Maica Preacist[ă] întru tot cinstitu norocul măriei tale!” (doc. nr. 116; scrisoarea adresată domnului de către Damaschin al doilea portar, împreună cu 6 boieri hotarnici); почтенномѣ правител [господства] ми, жѣпан Кирка вел бан Кралевское, мираж и здравіе! / Din mila lui Dumnezeu, Io Costandin Șerban voievod și domn, cinstitului dregător al domniei mele, jupan Chirca mare ban al Craiovei, pace și sănătate!” (doc. nr. 128); пишем господство ми ввѣром господства ми, Іне кѣпитан, <з>дравіе / Din mila lui Dumnezeu, Io Costandin Șărban voievod și domn. Scrie domnia mea boierului domniei mele, Іane căpitan, sănătate” (doc. nr. 44). O situație mai puțin obișnuită o regăsim într-o scrisoare a marelui ban Chirca Rudeanu din 22 mai adresată unui anume Eftimie – acuzat de stărița mănăstirii Slătioare că a bătut-o și o împiedică să-și lucreze pământul – cu o formulă dezonorantă: „*fecior de curvă*”, amenințându-l totodată că va trimite să-l spânzure (după cum însuși domnul a dorit să o facă într-o primă etapă) dacă nu va renunța la comportamentul său abuziv (doc. nr. 197).

Arenga, ca element al diplomatiei, o întâlnim doar în cazul marelui hrisov al Buzeștilor, redactat de către logofătul Mihalcea, fiul fostului mare logofăt Paraschiva, într-o formulă destul de simplificată și precedată de intitulăție, ce face referire la recunoștința domnului față de protecția divină și la virtutea binefacerii/milostivirii: „*Am binevoit domnia mea cu a mea biruință, cu curată și luminată inima a domniei mele ca să proslăvesc pe Dumnezeu, cel ce m-a proslăvit pe mine și cu slavă m-a înălțat în scaunul răposaiților părinți ai domniei mele. Iată am dăruit și domnia mea acest atotcinstit și cu frumoasă față și preacinstit hrisov de față al domniei mele, care este deasupra tuturor cinstitelor daruri...*” (doc. nr. 249).

Sanctiunea în cazul nerespectării poruncilor domnești dar și a altor decizii o regăsim și în documentele incluse în prezentul volum atât sub forma *pedepselor de ordin material*, dar și a celor de *ordin spiritual*. Astfel, din categoria pedepselor materiale cea mai recurentă formă este aceea a amenințării cu „*mare certare*” și „*urgie*” a tuturor celor care într-un fel ar îndrăzni să aducă în vreun fel atingere autorității domnești (doc. nr. 7, 260, 398, 404)⁷. De cele mai multe ori însă, invocarea *pedepsei divine*, sub forma blestemului în diversele lui variante⁸ (vezi *Indice de materii*, s.v. *blestem*), este considerată a fi suficientă pentru prevenirea oricărei tentative de a schimba/modifica cele hotărâte. Nu lipsesc însă situațiile contrare, dacă avem în vedere faptul că în două acte, ai căror promotori sunt persoane private, pe lângă invocarea blestemului și damnării în lumea de dincolo, cei care ar încălca respectivelor înțelegeri sunt amenințați și cu plata unei *amenzi* destul de consistente (100 de ughi/galbeni) în beneficiul domniei (doc. nr. 95, 163). Un Stan aprod, care revendicase pe nedrept o parte de moșie de la Văleni a lui Colțea pitarul, dovedit de boierii hotarnici luați pe răvașe domnești că este „*un om fără de lucru și fără de minte*”, este obligat nu numai să achite toate cheltuielile ocazionate de amintita cercetare la fața locului („*să dea treapă și să întoarcă toată cheltuiala și prada*”), ci „*să petreacă și rușine*”, fără a se preciza ce presupunea aceasta (doc. nr. 443).

În absența unor instituții care să „legalizeze” valabilitatea înscrisurilor, în special a celor dintre persoane particulare, menționarea în textul documentelor a prezenței unui număr cât mai mare de martori – adeseori ei apărând și ca semnatori *manu propria* ai acestora –, constituie de departe formula cea mai uzitată în această perioadă. Cu titlu de exemplu, amintim doc. nr. 195 (47 de martori), nr. 317 (25 martori), nr. 194 (24 martori), nr. 158 (23 martori), nr. 163 și nr. 185 (cu câte 19 martori), nr. 227 (15 martori), etc. Un număr mare de martori, printre ei regăsindu-se și membri ai divanului, este menționat și în cazul unor tranzacții cu bunuri imobile al căror protagonist a fost chiar domnul țării: 15 martori în cazul achiziționării unui

⁷ Asupra acestei terminologii, vezi pe larg Oana Rizescu, *Un termen punitiv din poruncile și sentințele de judecată domnești „scârbă”*, în *RI*, XIII, 2002, nr. 3–4, p. 261–270.

⁸ Eadem, *Jurământ și blestem în procedura judiciară din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, (I) *Instrumentarea jurământului cu blestem*; (II) *Cuvintele blestemelor domnești*, în *RI*, XXV, 2014, nr. 1–2, p. 149–183; nr. 3–4, p. 305–321.

loc de casă în București (doc. nr. 425), 12 martori în actul de cumpărare a unor părți de moșie la Tegeni și Clanța (doc. nr. 430).

10. CONȚINUTUL DOCUMENTELOR

Este îndeobște cunoscut faptul că marea majoritate a documentele noastre interne din această perioadă au un profund caracter patrimonial, situația regăsindu-se de altfel și în acest volum; totuși, dincolo de această aparentă monotonie, actele oferă celor interesați informații variate ce acoperă multiple aspecte ale vieții politice, sociale, economice și juridice. Incontestabil, un număr semnificativ de documente ne oferă, chiar dacă indirect, informații despre efectele dramatice ale răscoalei seimenilor din anul precedent, eveniment ale cărui consecințe și ecouri încă sunt prezente în actele incluse în acest volum. Amintim în acest sens un prim exemplu, cel al documentului din 6 februarie 1656 prin care Radu, fiul lui Nan vătaf, mărturisește că s-a înfrățit cu Radu al doilea portar, acesta din urmă oferindu-i un cal bun și suma de 25 ughi, reușind astfel să-și salveze viața de la pieire („*cum să se știe când au fost în zilele mării sale domnu nostru, Io Costandin Șerban voievod, vă leat 7164, căzut-am în multe nevoi pentru faptele noastre, că am fost și eu în ceata d<ă>răbănțească și am căzut de am fost și pre chezășie și am umblat ca să mă vânz și rumân și am umblat și pre la toți oamenii miei ca să-mi facă bine cu bani, să-mi scoț capul din nevoie, nu s-au aflat nimele să-mi facă bine, să-mi dea banii, mers-am și la Radul portar de m-am rugat*”; doc. nr. 48). Moșiile unui alt participant la mișcarea de revoltă, Alexe dorobanțul din Săteni (jud. Dâmbovița), sunt confiscate de către domn și acordate marelui vornic Gheorghe Băleanul. Astfel, domnul răsplătea fidelitatea și credința amintitului dregător („*pentru căci că cinstitul deregătorul domni<i>i méle, jupânul Gheorghie vornecul, dobânditu-le-au cu dereaptă și credincioasă slujbă dă cătră domnia mea și de cătră țară*”), pedepsind totodată nesupunerea mărunțului slujbaș și călcarea de către acesta a jurământului de credință față de domn și țară („*sculatu-s-au și el cu multe fapte réle și hoșești împreună cu ș-alți ai lui potrivneci hoși, asupra domni<i>i méle și a toată țara, de au tăiat boiarii țărâi și au jăcmănit toată țara, și au călcat și jurământul care l-au avut ei cu domnia mea*”; doc. nr. 70).

Despre consecințele distructive ale mișcării de revoltă, în centrul căreia s-au aflat seimenii, ce a atentat la ordinea și stabilitatea țării – „*înzărvindu-să slujitorii țărâi și pierzând boiarii și stricând toate lucrurile bine tocmite ale țărâi*” – amintește și un document din luna aprilie prin care domnul soluționa în favoarea mănăstirii Tismana o mai veche dispută patrimonială cu mănăstirea Hotărani (doc. nr. 126). La începutul lunii mai, Radu logofătul din Țigănești s-a înfățișat în fața domnului și a divanului, cerând să i se reconstituie dreptul de stăpânire asupra mai multor moșii și sate, întrucât actele doveditoare i-au fost distruse de către seimenii

răsculați („Deci tâmplându-se vreme de se-au rădicat hoții și slujitorii țărâi, de au tăiat boiarii și au jăhuit toată țara, jăhuit-au și pre Radul logofăt, de i-au luat toate cărțile de moșie și zapisele, de le-au băgat în foc și mai au perit și el, cum au mărturisit și niște jăhuitori de aceia, carii i-au băgat în temniță”). Demersul amintitului logofăt nu a fost unul facil, căci el a fost nevoit să-și reconstituie din memorie seria achizițiilor patrimoniale, ceea ce explică în opinia noastră numeroasele intervenții asupra documentului, motiv pentru care l-am considerat ca fiind autentic și nu un fals (doc. nr. 171). Tot despre un furt de zapise este vorba și într-un document din 22 mai, prin care domnul confirma paharnicului Tănăsie <Sărăcinescul>, fiul lui Necola logofăt, dreptul de stăpânire asupra mai multor sălașe de țigani și mori la Vlădești. Mai exact, după moartea lui Necola logofăt, zapisele referitoare la amintitele bunuri i-au fost furate de către un slujitor de-al său, Anghel, fiul lui Tudor logofăt din Bujorani, acesta din urmă încercând să obțină, fără succes însă, din partea domnului un act de confirmare a dreptului de stăpânire asupra amintitelor bunuri (doc. nr. 200). Despre asemenea înscrisuri pierdute, jefuite, distruse în timpul acestor evenimente tulburi fac vorbire multe alte piese documentare incluse în volum, dintre care mai amintim și pe cele cu nr. 14, 33, 67, 125, 154, 316, 397 etc.

După cum am afirmat mai sus, documentele cu o miză patrimonială ocupă ponderea cea mai importantă din numărul celor incluse în volum. De asemenea, principalii beneficiari ai actelor domnești de întărire sau de confirmare a dreptului de stăpânire asupra bunurilor imobile (moșii, sate, mori, vii), dar și asupra unor sălașe de țigani și familii de rumâni, au fost marile așezăminte monahale ale țării, cum ar fi: Brădet (doc. nr. 6), Radu Vodă (doc. nr. 7), Bistrița (doc. nr. 15), Bărbătești (doc. nr. 72), Tismana (doc. nr. 126), Câmpulung (doc. nr. 125), Bradu (doc. nr. 369, 421), Sadova (doc. nr. 366), Căldărușani (doc. nr. 142). În aceeași serie amintim și actul din 5 februarie 1656 prin care mănăstirea Dobromirna, ctitoria moldovenească a lui Matei Basarab, era scutită de plata vămii de la Focșani pentru vinul obținut la viile pe care le avea în dealul Coteștilor (doc. nr. 43), în timp ce Episcopiei Buzăului îi era întărită închinarea ca metoh a mănăstirii de la Tisău, „legalizându-se” astfel decizia urmașilor ctitorului acestui din urmă așezământ (doc. nr. 88).

Din această perspectivă, a reconstituirii și „legalizării” dreptului de stăpânire, de departe piesa documentară cea mai spectaculoasă este documentul din 10 iunie 1656 – binecunoscutul hrisov al Buzeștilor – prin care domnul reconfirma jupaniței Elina, fosta soție a marelui ban Radu Buzescul, și fiului ei, Mateiaș postelnic, dreptul de stăpânire asupra vastului domeniu funciar acumulat de-a lungul timpului de această importantă familie de boieri. Nu este nici locul și nici momentul să discutăm pe marginea valorii excepționale a acestui hrisov domnesc – fie și numai dacă avem în vedere dimensiunile sale spectaculoase (426 × 20) și bogăția informațiilor oferite celor interesați de istoria familiei Buzescu și nu numai –, lucru de altfel reliefat în literatura de specialitate. În schimb, referitor la acest document ne rezumăm a sublinia două aspecte care merită a fi amintite în această scurtă

prezentare a noastră. Mai întâi, se cuvine subliniat faptul că, deși cunoscută în literatura de specialitate încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea⁹, este prima dată când este realizată și pusă în circuitul științific o ediție integrală a documentului, fiind publicat atât textul original slavon, cât și traducerea lui în limba română. În fine, cel de-al doilea aspect pe care dorim să-l reliefăm are în vedere un aspect încă insuficient studiat în istoriografia română: impresionanta arhivă documentară – fiind amintite și invocate ca „temei juridic” nu mai puțin de 73 de documente domnești, ce acoperă o perioadă cronologică de aproape două secole – pe care jupâneasa Elina Buzeasca și fiul ei, Mateiaș, au prezentat-o cancelarie domnești și în baza căreia au obținut amintitul act de întărire. Numele jupânesei Elina băneasa și al fiului ei mai sunt amintite și în alte documente ale volumului, confirmând închinarea unor sălașe de țigani în favoarea mănăstirilor Dintrunlemn (doc. nr. 224) și Topolnița (doc. nr. 440, păstrat în rezumat), eliberarea din rumânie a satului Cerneți din jud. Mehedinți (doc. nr. 223) – respectând astfel voința soțului ei răposat – sau a unei părți de moșie de la Ciuperceni, dăruită de Mateiaș postelnic unui fiu al spătarului Vlad din Oteteliș, pe care îl botezase (doc. nr. 374).

Tot de asemenea reconfirmări ale dreptului de stăpânire din partea domnului au mai beneficiat și alți reprezentanți ai unor familii de mari boieri, cum ar fi jupâneasa Stanca – fiica lui Dumitru Dudescu fost mare vornic și soția lui Mirica paharnicul Boteanu – ale cărei hrisoave au fost distruse de seimeni (doc. nr. 33), membri ai familiei Cândescu-Mihălcescu (doc. nr. 265, 293, 294), Nicola Glogoveanu și fiii săi (doc. nr. 53), postelnicul Constantin Cantacuzino (doc. nr. 115, 158, 161, 303, 324), etc.

Printre beneficiarii unor asemenea acte domnești se numără și marele logofăt Stroe Leurdeanu, căruia îi sunt confirmate drepturile de stăpânire atât asupra părților de moșie cumpărate în Câtești și Leurdeni (doc. nr. 411, 431), cât și asupra satelor Ostra, Runcul și Păscăiești (ultimele două pe jumătate). Cele două documente referitoare la această speță (doc. nr. 279 și 316) au rolul să completeze și totodată să confirme informațiile deja cunoscute referitoare la modul în care respectivul dregător a intrat în posesia lor. Astfel, „*pre vréme când se-au fost rădicat seimenii și dărăbanții asupra boiarilor țării de i-au tăiat și i-au jăhuit fără de nici o vină*”, Stroe Leurdeanu și soția sa s-au refugiat „*în Țara Ungurească, la cetatea Brașovului*”, unde Elina a și murit¹⁰, lăsându-și întreaga avere în mâna soțului supraviețuitor și a celor două surori, Calea și Stanca. Din același act domnesc mai aflăm că „*la moartea ei și la toate poménile câte se fac mortului până la anul...de o au grijit și o au*

⁹ Grigore G. Tocilescu, *Crisovul Buzeștilor*, în „Revista Tinerimea Română”, I/1 (1898), p. 89–110 [a fost publicată traducerea documentului și foto după original].

¹⁰ Dintr-un doc. din 15 decembrie 1655 aflăm că moartea Elinei a survenit „*den nașterea unui cocon*”; DRH, B, XL (1655), vol. întocmit de Oana Rizescu, Florina-Manuela Constantin, Andreea-Roxana Iancu, București, 2013, nr. 307, p. 298–300.

pomenit, cum se-au căzut, ca pre o jupâneasă de cinste”, Stroe Leurdeanu a cheltuit nu mai puțin de 400 de galbeni (doc. nr. 316).

Același motiv al *pribeziei în țară străine* este invocat și în două acte prin care domnul îi întărește lui Eustratie fost mare postelnic dreptul de stăpânire asupra satelor Salcia (jud. Mehedinți) – împresurat într-o primă etapă de Dumitru Filișanu, iar mai apoi revendicat de boierii din Vâlcănești, care au prezentat în divan „*un hrisov vechiu de 100 de ani*” (doc. nr. 57) – și Măgurele (jud. Ilfov; doc. nr. 287), ambele fiind moșteniri de drept ale soției sale, Elina, fiica lui Nicolae Pătrașcu voievod și nepoată a lui Mihai Viteazul¹¹.

În cazurile de contestare a dreptului de stăpânire sau de stabilire a hotarelor, domnul recurgea cel mai adesea la formula juridică a boierilor jurători, luați potrivit cutumei câte 6, 12 sau 24. Așa este cazul actului din 27 aprilie 1656 prin care domnul întărea mănăstirii Țânțăreni dreptul de stăpânire asupra satului Arpadea, pentru care boierii din Țânțăreni au avut mai multe înfățișări în divan cu rumânii din sat, de fiecare dată fiind obligați să ia *legea țării* (doc. nr. 154) sau al celui din 16 iunie, prin care lui Barbu mare clucer din Poiana îi este confirmată stăpânirea asupra satului Sulariul, jud. Dolj, în urma judecării cu megieșii din Cioroiași și Mărăcini, care se plâneau că amintitul dregător le-a împresurat o parte din moșia lor; în acest ultim caz, în document se amintește și faptul că pentru stabilirea adevărului, nu numai că respectivul dregător a luat în mai multe rânduri câte 24 boieri jurători, dar și că cei doi boieri ispravnici trimiși la fața locului de către domn, au convocat „*și alți mulți boiari demprejuru, ca la 100 de oameni*” (doc. nr. 262). Un număr de boieri jurători, 12 sau 24, au fost luați și în cazul stabilirii părților de moșie din satul Arcești ce urmau să revină lui Diicul Buicescu mare clucer și Dumitra Arceasca, pentru care cei doi au „*purtat*” judecata în fața domnului (doc. nr. 317; 319), în cazul fraților negustori, Pătru și Ghioca Ciorogârleanu¹², în momentul în care au decis de „*s-au despărțit amândoi dintr-alelalte, din toate*” (doc. nr. 288), pentru aplanarea conflictului dintre feciorii lui Staico postelnicul Comăneanu – Badea comisul Giura spătar și Stroe căpitan – privind dreptul fiecăruia de stăpânire asupra satului Comani din jud. Olt (doc. nr. 323) sau în cel al disputei dintre Negoită paharnicul Tătăranul și o rudă colaterală, Gheorghe Pârtoc, a cărui miză de această dată erau „*rămasurile*” Neagăi Mitroaia (doc. nr. 153). Formula boierilor „*tocmitori și jurători*” este folosită și pentru alegerea părților de moșie achiziționată de către domnul aflat în scaun la Răsturnați, jud. Ialomița (doc. nr. 185) sau în Comănești ș.a., acestea din urmă fiind cumpărate de către Constantin Șerban pe „*când a fost în boierie*” (doc. nr. 423).

¹¹ Referitor la acțiunea de recuperare a domeniului funciar al lui Mihai Viteazul de către urmașele domnului, vezi Violeta Barbu, *Cronică de familie. Eseu asupra familiei patrimoniale*, în Eadem, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, București, 2003, p. 60–84.

¹² Asupra carierei celor doi frați negustori, vezi Gh. Lazăr, *Familii de boieri munteni cu origine negustorească: I. Familia Ciorogârleanu*, în „*Revista de Istorie Socială*”, XIII–XV, 2008–2010 (Iași, 2011), p. 257–293.

Fără îndoială, competențele domniei erau mult mai vaste și ele nu se rezumau doar la confirmări sau întăriri ale dreptului de stăpânire, judecarea numeroaselor conflicte cu implicații patrimoniale sau acordarea de milostenii și scutiri fiscale, etc. O speță mai puțin întâlnită în sursele noastre¹³, dar interesantă nu numai din perspectiva implicațiilor juridice, cât și a practicilor de ordin religios din epocă, o întâlnim într-un hrisov domnesc din 23 mai 1656 prin care lui Bratia logofăt i se întărea dreptul de stăpânire asupra satului Vărbița. În realitate, în act sunt consemnate mult mai multe detalii referitoare la conflictul dintre rudele colaterale ale jupânesei Voica, fiica lui Cernat fost mare portar, ce primise ca zestre respectivul sat, și soțul acesteia, Vasile din Breasta. Din amintitul document aflăm că după moartea soției sale, neavând urmași cu aceasta, Vasile a făcut „meșteșuguri” cu niște zapise din care reieșea că satul Vărbița ar fi fost lăsat în favoarea mănăstirii de la Crețești, unde Voica a și fost înmormântată. Însă, rudele colaterale ale Voicăi – Bratia logofăt, Udrea, Barbu și Cernat –, suspectându-l pe Vasile că de fapt dorea să preia în stăpânire amintitul sat, s-au adresat domnului, care l-a însărcinat pe marele ban Ghiorma să judece pricina. După cercetarea cu atenție a actului prezentat de Vasile și refuzul celor menționați ca martori de a jura că „*l-au făcut jupâneasa Voica la moartea ei*”, Ghiorma banul constată că respectivul înscris este mincinos, el fiind în realitate întocmit după dispariția Voicăi. În aceste condiții și pentru a elimina eventualitatea unor viitoare contestații, marele ban permite rudelor Voicăi „*să dezgroape ...pre vara lor de la mănăstire, de la Crețești, să o îngroape unde vor vrea ei*”, lucru care s-a și întâmplat, osemintele acesteia fiind astrucate „*la beserica domnească în Craiova și au făgăduit și dar besericii pentru sufletul vearii lor*”. Cum însă tot acest demers al rudelor a presupus și cheltuirea unei sume de bani destul de consistente, 118 ughi, bani pe care au fost nevoiți să-i împrumute, Udrea, Barbu și Cernat au renunțat în favoarea lui Bratia logofătul la dreptul lor asupra satului Vărbița, decizie de altfel consemnată în actul domnesc amintit (doc. nr. 204).

O situație inedită și totodată interesantă este și aceea surprinsă într-o poruncă domnească din septembrie 1656, adresată slujitorilor, preoților și orășenilor din Târgșor prin care li se cerea să se pronunțe asupra onorabilității și moralității unei soții de negustor. Mai exact, la originea actului se afla jalba lui Iuga negustorul care se plânga domnului „*de multă răutate și badjocură*” ce îi făcea un anume Neagoe pârcălabul, care îi acuza soția că ar avea o relație extraconjugală cu un conațional al său („*i-au aruncat prihană cum că o au prinsu pre muiarea lui cu un grec*”), ceea ce fără îndoială avea consecințe nebănuite asupra afacerilor sale. În consecință, domnul cerea celor menționați mai sus să cerceteze dacă vorbele de ocară ale lui Neagoe pârcălabul se adevăresc sau nu. Dacă în urma cercetărilor

¹³ Un caz asemănător este cel al jupânesei Caplea, probabil fiica lui Diicu Izvoranu, ale cărei oseminte au fost dezgropate, din „pizma” lui Petru Cercel, din mănăstirea Sf. Nicolae (București) și reînhumate la mănăstirea Bolintin (pentru detalii, vezi p. 14–18 ale *studiului introductiv* – elaborat de către Petronel Zahariuc – al volumului *Documente românești din arhiva mănăstirii Simonopetra de la Muntele Athos* (Iași, 2016), realizat de același, împreună cu Florin Marinescu și Dumitru Nastase).

reieșea că soția lui Iuga negustorul „*eastre rea și curvă și cum o au prinsu adevărit cu acel grec*”, făptașii, al căror comportament contravenea moravurilor vremii, urmau să fie „prădați” fiecare după vina și statutul lui; în caz contrar, dacă vorbele lui Neagoe pârcălabul se dovedeau a fi neîntemeiate – „*va fi umblat Neagoe pârcălabul fără de lucru cu asupriciuni*” –, atunci el urma să fie adus în fața domnului și să suporte consecințele („*să-și dea sama*”; doc. nr. 359).

Din actele incluse în volum răzbat informații importante și despre anumite aspecte ale vieții economice din acea vreme, în special în ceea ce privește practica împrumutului de bani – sumele vehiculate fiind uneori destul de mari –, activitate în care erau implicați nu numai marii boieri (exemplele oferite de către Pârvu Vlădescu mare vistier și Mihai mare cămăraș sunt cele mai sugestive), micii slujbași ai domniei sau negustori (doc. nr. 77, 80, 83, 195, 379, 442, 468), ci și anumite așezăminte monahale. Așa este cazul egumenului mănăstirii Argeș, care a oferit lui Mihael căpitan din Budeasa un împrumut de 100 ughi, pe care debitorul se angaja să-l restituie la împlinirea unui termen de un an de zile, cu dobânda îndrituită (doc. nr. 85).

Indicii interesante despre practica negustorilor din acea vreme de a avansa bani în scopul achiziționării ulterioare a produselor¹⁴, ne sunt oferite de un document emis la 21 martie 1656, prin care Nichifor și Chiriac adevăreau că jupânul Necula „*ne-au dat bani pre vin, pre vedre 82, să-l dăm la toamnă, cum vor tréce postelnicii să i-l dăm*” (doc. nr. 104). Existența unui consistent grup al negustorilor este confirmată și de numeroasele menționări ale acestora în documentele incluse în volum, cel mai adesea în calitate de martori; cu titlu de exemplu, amintit actul din 2 iunie 1656 prin care logofătul Cârstea vindea lui Păun cupeț un loc de casă în București, lângă mănăstirea Stelea, în schimbul sumei de 60 de ughi, la respectiva tranzacție fiind prezenți ca martori un număr de 12 negustori, cei mai mulți dintre ei semnând în limba greacă (doc. nr. 227). Printre figurile importante de negustori menționate în documentele volumului, amintim aici pe cele ale lui Dona Pepano¹⁵ (semnează ca martor într-un document, alături de eruditul Ignatie Petritzis¹⁶), Pană Geaim, Pană Mavranghel, jupân Neacșul și Mihai, acesta din urmă în calitate și de ginere al pitarului Ivan Văcărescu (doc. nr. 320, 321, 379, 401, 424, 468).

Interesant prin conținutul său, căci el ne oferă informații prețioase atât despre statutul fiscal al celor incluși în categoria roșiilor, cât și asupra obligațiilor lor de natură militară¹⁷, ne sunt oferite de către documentul cu data 5 octombrie 1656, prin care domnul acorda lui Constantin și fratelui său, Popa din Ibănești, scutire de plata dărilor, ei urmând să plătească doar suma de 30 ughi „la vremea

¹⁴ Asupra acestei practici, vezi Gheorghe Lazăr, *Les marchands en Valachie, XVIIe-XVIIIe siècles*, București, 2006, p. 184–189.

¹⁵ Idem, *Pepano: o familie de negustori greci în Țara Românească. Considerații istorice și genealogice*, în Violeta Barbu (edita), *In honorem Paul Cernovodeanu*, București, 1998, p. 431–448.

¹⁶ Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Târgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în Idem, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983, p. 247–282.

¹⁷ Vezi, pe larg, Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968.

haraciului”; în schimbul acestor facilități de ordin fiscal, celor doi le revenea obligația „când va fi vremea pe oaste, să s[ă] afle cu cai buni, cu arme bune, să meargă unde va fi treaba țării și porânca domnie-méle” (doc. nr. 398).

În fine, câteva documente din volum oferă indicii despre posibilele abuzuri săvârșite de către fostul domn Matei Basarab. Un prim exemplu este cel al lui Radu logofăt Dudescul, căruia Constantin Șerban îi dădea voie, printr-un act emis la 28 august 1656, să-și recupereze niște rumâni ai lui, pe care îi apucase și Legătura lui Mihai, și să-i ducă în satul Dudești, deoarece fuseseră eliberați abuziv de fostul domn „pentru voia doamnei dumnealui” (doc. nr. 338). „Frica” de posibile represalii din partea lui Matei Basarab invocă și postelnicul Nan, fratele lui Hrizan postelnic, atunci când încearcă să recupereze o moșie pe care o vânduse mănăstirii Câmpulung, fără a avea însă sorți de izbândă (doc. nr. 269). În aceeași serie am putea include și actul din 1 octombrie 1656 prin care Constantin Șerban volnicea pe popa Baciul, fiul lui Vlad Băiculescu, să-și recupereze niște țigani pe care Matei Basarab, după moartea tatălui său, îi închinase fără drept la mănăstirea Câmpulung; în cuprinsul actului este amintit un detaliu nu lipsit de importanță: după dispariției tatălui său, popa Baciul „n-au putut căuta de dinșii” deoarece avea o vârstă fragedă și umbla „după învățatură pre la mănăstiri” (doc. nr. 392).

Fără îndoială, informațiile cuprinse în prezentul volum sunt mult mai bogate decât cele reliefate de noi în această sumară prezentare; nu ne rămâne decât să sperăm că publicarea acestui nou volum se va realiza cât mai repede cu putință, oferind astfel tuturor celor interesați informațiile necesare demersurilor lor științifice.

Gheorghe Lazăr
August 2020

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum de documente din seria B a colecției naționale *Documenta Romaniae Historica* a fost realizat de un grup de cercetări coordonat de către Violeta Barbu și Gheorghe Lazăr. De aceea, credem că se cuvine să amintim în cele ce urmează partea de contribuție a fiecărui cercetător în realizarea și finalizarea acestui nou volum, cu precizarea că întreaga echipă a fost implicată în tot ceea ce presupune efectuarea operațiunilor pregătitoare ale acestuia: întocmirea rezumatelor documentelor, stabilirea *corpus*-ului volumului, clarificarea și judecarea tuturor fișelor de semnalare cu probleme, etc.

Astfel, regretata noastră colegă Violeta Barbu, dincolo de activitățile specifice calității de coordonator al lucrării, și-a asumat colaționarea tuturor transcrierilor documentelor redactate în limba română, efectuate de către ceilalți membri ai echipei, sarcină pe care a reușit să o realizeze pentru marea majoritatea a actelor incluse în volum. La rândul său, în afara calității de coordonator, Gheorghe Lazăr și-a asumat următoarele operațiuni: transcrierea și traducerea celor 16 documente în limba slavonă, întocmirea fișelor de indici ale acestora, redactarea indicilor de nume proprii ai literelor F, G, H, N, P, R, S și Ș, precum și întocmirea listei cu mențiuni de documente, a documentelor false și îndoielnice, a listei documentelor cu dată rectificată. Tot lui i se datorează identificarea și obținerea documentele din depozitele arhivistice din afara Bucureștilor (serviciile județene ale Arhivelor Naționale, muzee, etc.), precum și verificarea și revizuirea generală a întregului indice onomastic și de materii, a listei bibliografice, precum și a tuturor documentelor volumului. Oana Rizescu a asigurat transcrierea tuturor documentelor românești aferente intervalului ianuarie–mai 1656, întocmirea fișelor de indici ale acestora, precum și redactarea indicilor de nume proprii ai literelor A, B, C, D, E, I, M. Tot ei i se datorează revizuirea traducerii în limba franceză a rezumatelor documentelor incluse în volum. Transcrierile documentelor românești din perioada lunilor iunie – dată lărgită, întocmirea fișelor de indici aferenți, se datorează Elenei Bedreag, care totodată a redactat indicii de nume proprii ai literelor J, L, O, T, Ț, U, V, Z, precum și cei ai documentelor false și îndoielnice. În fine, Ovidiu Olar a asigurat transcrierea documentelor românești din intervalul septembrie–decembrie, întocmirea fișelor de indici, precum și redactarea indicelui de materii; tot lui i se datorează verificarea trimiterilor bibliografice și întocmirea bibliografiei generale a volumului.

Ca și în cazul celorlalte volume, trebuie să amintim faptul că echipa a beneficiat de fișe de semnalare, fișe bibliografice și un număr de aproximativ 190 de transcrieri

vechi, „moștenite” de la membrii vechiului colectiv DIR, dintre care amintim aici următoarele nume: P.P. Panaitescu, Damaschin Mioc, I. Șucu, Alexandru Balintescu, Fulvia Boia, I. Chițimia, Al. Elian, Haralambie Chirca, Aurora Ilieș, Constantin Bălan, Maria Bălan, Ion Vasile, Ioan Constantinescu, etc. Precizăm totuși că toate aceste transcrieri au fost colaționate cu originalele păstrate în diferite depozite arhivistice și modificate potrivit normelor specifice transcrierii filologice interpretative (pentru detalii, a se vedea *studiul introductiv* al volumului XXX (1645) al seriei B).

Dorim și pe această cale să mulțumim conducerilor și colaboratorilor din instituțiile în ale căror depozite sunt păstrate documentele incluse în acest volum – Arhivele Naționale Istorice Centrale și serviciile județene ale acestora, Biblioteca Academiei Române, serviciul *Carte manuscrisă și documente*, Biblioteca Națională, serviciul *Colecții Speciale*, Biblioteca Județeană „V. A. Urechia” din Galați, Muzeul Municipiului București, Muzeul Olteniei și Muzeul Județean Gorj „Alex. Ștefulescu”, etc. – de a căror prietenie și susținere am beneficiat în toată această perioadă destul de dificilă și deloc propice realizării unui asemenea proiect de cercetare, despre a cărui complexitate și, totodată, necesitate nu credem că este cazul și momentul să insistăm aici.

Un gând de grațitudine și recunoștință transmitem și pe această cale colegului Petronel Zahariuc, prof. univ. dr. în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, care ne-a pus la dispoziție reproducerile foto după documentele păstrate astăzi în arhivele unor așezăminte athonite, colegei Lidia Cotovanu, de al cărei ajutor am beneficiat la transcrierea și traducerea înscrisurilor și a semnăturilor în limba greacă din prezentul volum, precum și domnului CS I dr. Ștefan Andreescu, care a avut bunăvoința să întocmească referatul științific de specialitate.

Culegerea electronică a documentelor a fost asigurată de către colegele noastre, Claudia Albert și Anca Boboleta, iar traducerea rezumatelor în limba franceză a fost realizată de către colegul Alexandru Anfile; tuturor le adresăm mulțumirile noastre pentru ajutorul oferit.

Acest al XV-lea volum realizat după 1989 de o noua echipă de cercetători din cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga” dorim să-l dedicăm memoriei regretatei noastre colege Violeta Barbu, mult prea grabnic plecată dintre noi și al cărei atașament față de această colecție a fost dovedit până în ultimele momente ale vieții!